

УДК 37.014

DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2023.277196>

Валентина Бодак, доктор філософських наук, професор,
професор кафедри філософії
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка
Анатолій Рибчук, доктор економічних наук, професор,
професор кафедри математики та економіки
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка
Оксана Сивик, кандидат педагогічних наук, доцент
кафедри німецької і французької мов та методики їх навчання
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

НЕОЛІБЕРАЛЬНА ПАРАДИГМА ТРАНСФОРМАЦІЇ КЛАСИЧНОЇ МОДЕЛІ ВИЩОЇ ОСВІТИ

У статті аналізуються неоліберальні тенденції модернізації сфери вищої освіти через призму всебічного зростання економізації державної освітньої діяльності. Зазначено, що неоліберальний університет закріпився у багатьох розвинутих країнах і змінив імперативи вищої освіти з ліберальної, відкритої, загальнодоступної до більш професійних форм, які зосереджуються на комерціалізації та маркетингу навчання. Виявлено, що модернізація освіти та формування концепції підприємницького університету належно поєдналися з маркетингом освіти, що посилює аргументи прихильників розвитку ринку освітніх послуг.

Ключові слова: неолібералізм; трансформація; вища освіта; класична модель освіти; освітня політика; комерціалізація освіти.

Літ. 15.

Valentina Bodak, Doctor of Sciences (Philosophy), Professor,
Professor of Philosophy Department
Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University
Anatoly Rybchuk, Doctor of Sciences (Economics), Professor,
Professor of the Mathematics and Economics Department
Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University
Oksana Syvyk, Ph.D. (Pedagogy), Associate Professor of the German and French
Languages and Teaching Methods Department
Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University

THE NEO-LIBERAL PARADIGM OF THE TRANSFORMATION OF THE CLASSICAL MODEL OF HIGHER EDUCATION

The article analyzes the neoliberal trends in the modernization of higher education through the prism of comprehensive growth in the economization of state educational activities, in which neoliberalism seeks to extend the imperatives of an internationally competitive economy to the educational process. It is noted that the neoliberal university has taken hold in many developed countries and has changed the imperatives of higher education from liberal, open, universally accessible, less time-consuming and broad education to more professional forms of higher education that focus on commercialization and marketing of learning and business project research. It was revealed that neoliberal reforms in the field of education coincided with radical institutional changes associated with the transition to a market economy. The modernization of education and the formation of the concept of an entrepreneurial university were properly combined with the marketing of education, which strengthened the arguments of supporters of the development of the educational services market. It has been proven that neoliberalism spreads the economic model of behavior despite all spheres of society's life that were not economic before – education, health care, culture, etc. In this sense, neoliberalism transforms the model of life, shaping the idea of man as homo economicus. It is emphasized that human capital, which is cultivated by educational systems, is the basis of the market. For neoliberalism, economic rationality is the dominant logic, and productivity is the correspondingly dominant norm. It is a functionalist, mechanical orientation to the end result and market utility. It has been confirmed that the consequences of neoliberalism have affected the relationship between higher education institutions and state policy. Market economy and neoliberal thinking have dominated political orientations around the world and left a strong influence on institutional structure and academic trends to serve neoliberalism and push for structural changes in academic institutions. Attention is drawn to the fact that under the conditions of neoliberalism there is a significant increase in instability in the field of employment, which affects not only the quality of human and social capital, but also leads to the process of precariatization.

Keywords: neoliberalism; transformation; higher education; classical model of education; educational policy; commercialization of education.

Постановка проблеми. Неолібералізм на сьогодні є глобальною ідеологією, фундаментом освітньої стратегії та політики багатьох держав і, що особливо важливо, кінцевою метою освітнього процесу в напрямі трансформації класичної моделі вищої освіти. Еволюція і подальше поєднання понять “економіка, заснована на знаннях” та “інтелектуальний працівник” породили освітній неолібералізм. Для неоліберальної економіки знадобилася нова модель системи освіти, що концептуально гармоніює з нею та обслуговує її базові цілі. Це докорінно змінило всі складові поняття “освіта”: її місце у суспільстві, цілі, завдання, структуру, зміст, умови та форми здобуття професійної освіти широкими верствами населення. Освіта перестала бути суспільним благом, орієнтованим досягнення всебічного розвитку особистості. У новій своїй ролі вона насамперед стала інструментом отримання прибутку при декларованому пріоритеті інтересів особистості та національної економіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Тематика досліджень неоліберальних реформ соціально-економічних відносин у сучасному суспільстві вже тривалий час не втрачає актуальності, оскільки у межах неоліберальної економічної моделі неминуче відбувається трансформація у взаєминах між освітою та основними принципами соціальної справедливості. Неоліберальна модель освіти вже упродовж кількох десятиліть вважається провідним освітнім трансфером, у якому як у дзеркалі відбиваються характерні для епохи глобалізації політичні, економічні та соціокультурні суперечності. Означену проблематику в своїх працях розглядають відомі зарубіжні вчені: С. Брієнца [5], М. Вікарі [14], Х. Жіру [8], М. Коул [10], А. Майзурія [10], Л. Мізес [11], М. Олсен [12], Р. Раапер [12], Г. Стендінг [13], А. Тейлор [13], М. Фрідман [7], Ф. Хаєк [9], М. Ченг [6], Дж. Чжоу [15]. Українські науковці також досліджують проблеми та суперечності неоліберальної моделі організування системи вищої освіти як у провідних країнах світу, так і в Україні, а саме: Л. Горбунова, М. Дебич, В. Зінкевич [1], О. Красовська [2], І. Мигович [3], С. Черкашин [4], І. Степаненко та інші. Однак на сьогодні ще залишилися питання, які потребують подальшого аналізу й теоретичних узагальнень.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Більшість дослідників неоліберальних реформ у вищій освіті зазначають, що університети в епоху неолібералізму розширили свою взаємодію як з громадськістю, так і з промисловістю для побудови партнерства та співпраці з метою зміцнення і збільшення свого внеску в суспільні й економічні результати. При цьому наслідки неолібералізму відбилися і на відносинах між закладами вищої освіти та державною політикою. Водночас всупереч неоліберальним поглядам, згідно з

якими освітні цілі обов’язково відповідають вимогам неоліберальної держави, необхідно зазначити, що неолібералізм не є неминучим і що освіта за своєю сутністю є політичною та етичною, а отже, вимагає більш глибокого аналізу освітніх цілей, спрямованих на благо і процвітання особистості та суспільства, здатних реально впливати на державну освітню політику.

Метою статті є аналіз позитивних та суперечливих тенденцій неоліберальної політики у трансформації національних систем вищої освіти.

Виклад основного матеріалу. Неолібералізм – це складна система ідеології та заходів соціально-економічної політики, в межах якої реалізується редукаціоністський підхід до пояснення соціально-економічних взаємодій у суспільстві. Неолібералізм виник як інтелектуальна течія в першій половині ХХ ст. Головним поштовхом до його формування стала дискусія між представниками австрійської школи (Л. Мізесом і Ф. Хаєком) і різного роду соціалістами щодо можливості реалізації економічних переваг соціалізму. Однак і Ф. Хаєк, і Л. Мізес [9, 21; 11, 6]. були радше класичними лібералами в розумінні тогочасних європейців і захищали ідеали свободи і ринкової економіки перед загрозами соціалізму та фашизму.

Важливою віхою в широкому розповсюдженні ліберальних ідей стала книга Ф. Хайєка “Шлях до рабства”, де він навів переконливі аргументи проти планування та експансії в економіках тоталітарних держав. У 1947 р. з ініціативи Ф. Хайєка відбулася перша конференція товариства Мон-Пелерін, яка збрала найвидатніших лібералів свого часу, таких як – М. Фрідман, Л. Мізес, К. Поппер, В. Ойкен, Т. Роббінс та багато інших. Один із головних ідеологів неолібералізму Ф. Хайєк уважав, що державний контроль у сфері освіти неминуче призведе до тотального державного контролю не лише над освітніми організаціями, але й над змістом освіти. Тому логічним висновком неолібералів щодо сфери освіти була її максимальна приватизація та ринкова орієнтація [7, 91; 9, 22; 11, 7].

В економічному розумінні неолібералізм – це віра в те, що всі сектори економіки, пов’язані з приватним і з корпоративним бізнесом, а також з державним сектором, можуть бути організовані найбільш ефективно на основі ринкових принципів: конкуренції, приватної власності та орієнтації на прибуток. Загалом стає зрозуміло, що неоліберальна економічна політика ґрунтується на логічних і легко зрозумілих принципах, які сягають часів класичного лібералізму ХІХ ст. Проте в сучасному суспільстві істотно змінилися потреби та умови виробництва суспільних та змішаних благ. Так, зокрема, вища освіта еліти набула широкого розповсюдження та охоплює більшу кількість населення. Усе більше країн частково або навіть повністю фінан-

сують вищу освіту з бюджетів різних рівнів. За таких обставин реформа вищої освіти на неоліберальних засадах є спробою повернути інституційну еволюцію назад [1, 186].

Неолібералізм поширює економічну модель поведінки попри всі сфери життя суспільства, які до цього не були економічними – освіту, охорону здоров'я, культуру тощо. У цьому сенсі неолібералізм трансформує модель життя, формуючи уявлення про людину як homo economicus. Відповідно до моделі homo economicus людина розглядається як раціонально діюча істота, що приносить своїми діями самому собі максимальну економічну вигоду. В епоху неолібералізму будь-яка діяльність починає мислитися виключно в перспективі капіталу та матеріальних цінностей. Відбувається епістемологічне зрушення у розумінні діяльності людини, чие життя представляється як особливий бізнес-проект, орієнтований на формування та постійне збільшення людського капіталу. “Неолібералізм – це більше, ніж свобода ринку, це “форма, за якої суспільством управляє економіка” [10, 16].

У межах неолібералізму знання стають продуктивною силою, що виробляє особливий капітал – капітал знань [2, 107]. У результаті освітня система входить до процесу підвищення вартості людського капіталу і вибудовується відповідно до умов економічної рентабельності. У сучасній соціальній філософії, з одного боку, з'являються концепції, що показують перспективи подальшого розвитку університету в епоху економічної організації світу, до яких належать концепції “підприємницького університету”, “університету в умовах ринку”, “університету третього покоління” тощо [15, 21]. У цьому випадку комерційна активність університетів розглядається в перспективі збільшення та розширення джерел фінансування вищої освіти. Комерціалізація відкриває можливості заробляти університетам гроші як у самій освіті, так і на експертній діяльності та результатах наукового знання [14, 32]. З іншого боку, активно розвивається критична традиція, яка не тільки аналізує умови трансформації університетської системи в епоху економічної глобалізації, але й вказує на межі неоліберальної моделі університетської освіти.

Сучасна глобалізація суттєво вплинула на соціальні та економічні цінності сучасної цивілізації. У цьому контексті Г. Жіру та С. Жіру зазначили, що останніми роками ці цінності “опинилися під загрозою зникнення внаслідок посилення тенденції неолібералізму до комерціалізації університетської освіти” [8, 29]. Це вплинуло на тиранію матеріальних цінностей “над академічними цінностями”, що впливає на свободу та незалежність університету, підриває його репутацію та позицію, а також знижує довіру до його результатів, що, як наслідок, послаблює університет як центр критики та важливе

джерело громадянської та демократичної освіти. Університети стали майже безсилими, мовчазними щодо навчання студентів – як самостійно думати про демократичні питання, як мислити критично, щоб підтримувати суспільство, в якому домінують принципи цінностей, свободи та демократії.

Університет під впливом неолібералізму розглядає термін “якість вищої освіти” через призму фінансових результатів, що існують між студентом і закладом освіти і почали визначатися економічними концепціями [3, 141]. При цьому термін “якість вищої освіти” з точки зору неоліберального підходу означає надання та озброєння студентів підготовкою і професійними навичками, які дозволять їм продовжувати кар'єру в майбутньому, сприятимуть розвитку і зміцненню фінансових ресурсів держави. Це відображається на якості матеріального продукту, а також на результатах навчання, і вказує на тісний зв'язок між якістю вищої освіти з точки зору неоліберального університету й економічною орієнтацією послуг закладів вищої освіти, які розглядаються як товар відповідно до логіки ринку, перетворюючи їх на економічну інституцію [6, 15].

Неолібералізм закликає до усунення державної та суспільної влади із освітніх закладів, як проблемі демократизації освіти та індивідуальної свободи. На перший погляд цей принцип може здатися шляхетним моральним принципом, але, якщо розглянути аспекти кризи неоліберальної освіти, він підштовхнув заклади освіти до жорсткої конкурентної боротьби на ринку, далекої від соціальної та культурної підтримки і керівництва. Можна сказати, що використання принципу незалежності та приватизації здійснено як моральне прикриття для явища “товаризації” освітніх закладів і їхніх цінностей. Завдяки цьому принципу неоліберальній політиці вдалося легітимізувати практику підпорядкування освітніх закладів законам попиту та пропозиції на ринку, і, таким чином, питання розвитку соціальної свідомості та соціальної справедливості більше не є пріоритетними для тих, хто приймає рішення в освітній політиці [2, 104].

В умовах реалізації ідеології неолібералізму проходить відступ освітнього закладу від його соціальної ролі, трансформуючи навчальні функції, обмежуючи внесок у розвиток свідомості особистості загалом. Г. Жіру наголошував на суперечностях між метою університету в ідеальній моделі як місця для роздумів, наукових досліджень, і між поглядом ліберальної думки, що університет є лише установою для отримання прибутку та кваліфікації робочої сили, щоб підкорятися вимогам ринкової системи. Інакше кажучи, неолібералізм хоче використовувати освіту для служіння бізнесу через професійну підготовку студентів університетів, подальше від питання справедливості та демократії, а також людських та соціальних відносин. Неоліберальні

спроби спрямовані на ліквідацію державної освіти та усунення з університетської освіти природничих і гуманітарних наук, особливо філософських [8, 44]. Неоліберальна політика безпосередньо вплинула на якість освіти, на додаток до конверсії освіти через поширення приватних закладів освіти для задоволення вимог ринку, а не моральних, етичних чи ліберальних аспектів. У результаті погіршилася якість освіти, з точки зору освітніх результатів, чи академічної компетентності та наукових досліджень.

Під впливом неолібералізму вища освіта спрямована на освіту заради праці, без раціонального мислення, діалогу та критичного навчання, що сильно вплинуло на відхід університету від його соціальної й інтелектуальної ролі та його внеску у розвиток свідомості та загальної культури і стимулювання мислення студентів. Тому вони не можуть практикувати ефективну участь у переформатуванні свого суспільства на основі свободи й демократії, та й інтелектуально неспроможні служити суспільному благу. Більше того, студент став споживачем під впливом неолібералізму університету, зменшуючи свій статус, утримуючи його в стані інтелектуальної стагнації та відсутності усвідомлення того, що вимагає соціальна реальність. Отже, рівень і наукова компетентність студента, а також його здатність впливати на соціальні зміни залишалися маргінальними [5, 102].

У контексті змін функцій університету можна стверджувати, що вища освіта за неолібералізму більш конкретно зосереджується на професії, зайнятості та ринку, а також готує робочу силу для цього. Водночас розвиткові інтелектуальних здібностей студента не приділялося достатньої та необхідної уваги, а радше воно страждало від нехтування, маргіналізації, розчарування та навіть придушення. Так само можна помітити, що цей тип неоліберального університету посилив свої економічні цілі, а його освітні послуги перетворилися на простий комерційний товар. Його академічні та культурні цілі відсутні, що обмежило здатність реалізувати свій ліберальний та критичний потенціал, та призвело до зниження якості освіти й академічних компетенцій загалом [3, 141].

Університет XXI ст. перетворений на дорогий бізнес вже заявив про себе як про серйозну освітню структуру, проявляючи найтіснішу взаємодію з бізнесом та економікою. В умовах тісного зв'язку з бізнесом та комерційної залежності від нього університету дуже важко відстоювати свою автономію, і вона поступово може втрачатися. Освіта, перетворена на товар, сприяє появі масової депрофесіоналізації серед молоді. Молодь із вищою освітою стає ядром нового соціального класу – прекаріату, який є наслідком економічної глобалізації світу [13, 59], яка замінює модель сталої зайнятості та “захищеної

праці” на модель “гнучкого ринку праці”, що деформує ринок праці загалом.

В умовах ринкової конкуренції випускник сучасного університету буде істотно відрізнятися від випускника “класичного університету”. Якщо випускник “класичного університету” мав опанувати кваліфікацію, то сучасний випускник в умовах ринкової конкуренції повинен буде опанувати “метакваліфікацію”, бути здатним ефективно діяти як учений, підприємець, менеджер, інженер, діловод, програміст, лінгвіст одночасно і, відповідно, набути широкого кола професійних та особистісних компетенцій у процесі освіти, пов'язаних з орієнтаціями в умовах невизначеності, нестійкості [4, 199]. Окрім професійних якостей, сучасний університет має формувати і гуманітарно-духовний початок випускника – надавати свободу вибору, формувати його особистісну ідентичність, що відповідає своєму часу. У надскладному світі перед невизначеністю, небезпекою, ризиками та загрозами, пов'язаними у тому числі з інноваційністю розвитку, у суспільстві ще більш актуалізованою і затребуваною стане концепція сталого безпечного розвитку. Саме університет майбутнього може стати гарантом безпеки, культивуючи, окрім компетенцій, пов'язаних із проявом свободи творчості людини, принципи соціальної та особистої відповідальності, уміння вищезгаданого бачення, проєктування та прогнозування [12, 64].

Висновки і перспективи подальших досліджень. Таким чином, аналіз реформування освітніх систем провідних країн світу упродовж останніх десятиліть дає підставу зробити висновки про руйнівний вплив неоліберальної ідеології на державну систему освіти, яка призвела до зміни ціннісної парадигми освітнього процесу. На перше місце вийшли цінності економічного процвітання та домінування, отримання прибутку і підприємництва. Замість суспільного блага освіту перетворено на приватне благо та ринковий товар, що задовольняє запити бізнесу у підготовці робочої сили.

Неоліберальна політика економізації вищої освіти радикально змінює структуру освітнього процесу та трансформує сенс концепції знання, яке перестає розглядатися як самоціль і набуває утилітарного характеру. Неоліберальна модель університету, орієнтована на економічну ефективність, проявляє власну неефективність у тому, що вона виключає мислення як ключову компетенцію з арсеналу інструментів пізнання змісту функцій сучасного “підприємницького університету”. При цьому університет майбутнього в організаційному плані, ймовірно, буде мережевою складною структурно освітою, до якої увійде безліч сукупностей-спільнот, які у своїй єдності та цілісності займуться процесами генерування знання, створенням нового, а також формува-

нням еліти – людей-творців креативного через кон-
вергенцію природничого і гуманітарного знання.

ЛІТЕРАТУРА

1. Зінченко, В.В. Інституційний вимір інтернаціоналізації і трансформації систем освіти в умовах неоліберальної глобалізації. *Вища освіта України*. 2015. № 3. Дод. 2. С. 180–209.
2. Красовська, О.Ю. Інтернаціоналізація вищої освіти в умовах глобалізації світового освітнього простору. *Вісник Акад. митної служби України. Економіка*. 2011. № 2. С. 102–109.
3. Мигович, І.В. Підприємницька компетентність в контексті інтернаціоналізації національних систем вищої освіти: інституційний рівень. *Зб. наук. пр. Уман. держ. пед. ун-ту*. 2019. Вип. 3. С. 137–149.
4. Черкашин С.В. Сучасна університетська освіта як об'єкт неоліберальних технократичних реформ. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2018. № 60, Т. 2. С. 196–201.
5. Brienza C. Degrees of (self-) exploitation: Learning to labour in the neoliberal university. *Journal of Historical Sociology*. 2016. Vol. 29 (1). pp. 92–111.
6. Cheng M. Reclaiming quality in higher education: A human factor approach. *Quality in Higher Education*. 2017. Vol. 23 (3). pp. 1–30.
7. Friedman, M. "Neo-Liberalism and its Prospects". *Farmand*. 1951. pp. 89–93.
8. Giroux H.A. The Terror of Neoliberalism. Authoritarianism and the Eclipse of Democracy. London; New York: Routledge, 2017. p. 114.
9. Hayek, F. Law, Legislation and Liberty, Vol. 2: The Mirage of Social Justice. Routledge, 1982. p. 58.
10. Maisuria A., Cole M. The neoliberalization of higher education in England: An alternative is possible. *Policy Futures in Education*. 2017. Vol. 15 (5). pp. 2–619.
11. Mises, L. von. The Historical Setting of the Austrian School of Economics. Arlington House, 1969, reprinted by the Ludwig von Mises Institute, 1984. p. 10.
12. Raaper R., Olssen M. Neoliberalization of higher education and academic lives: An interview. *Policy Futures in Education*. 2016. Vol. 14 (2). pp. 47–163.
13. Standing Guy. The Precariat: The New Dangerous Class. London: Bloomsbury Academic, 2011. 198 p.
14. Taylor A. Perspectives on the university as a business: The corporate management structure, neoliberalism and higher education. *Journal for Critical Education Policy Studies*. 2017. Vol. 15 (1). pp. 8–135.
15. Vicars M. When all hope is gone: Truth, lies and make believe. In: Bottrell Manathunga DC (Eds). *Resisting neoliberalism in higher education. Palgrave Critical University Studies. Vol. 1: Seeing Through the Cracks (Palgrave Critical University Studies)*. 2019. pp. 3–96.

REFERENCES

1. Zinchenko, V.V. (2015). Instytutsiyniy vymir internatsionalizatsii i transformatsii system osvity v umovakh neolibe-

ralnoi hlobalizatsii [The institutional dimension of internationalization and transformation of education systems in the conditions of neoliberal globalization]. *Higher education of Ukraine*. No. 3. Add. 2. pp. 180–209. [in Ukrainian].

2. Krasovska, O.Yu. (2011). Internatsionalizatsiia vyshchoi osvity v umovakh hlobalizatsii svitovoho osvitnoho prostoru [Internationalization of higher education in the conditions of globalization of the world educational space]. *Herald of Acad. customs service of Ukraine. Economy*. No. 2. pp. 102–109. [in Ukrainian].
3. Mygovich, I.V. (2019). Pidpriemnytska kompetentnist v konteksti internatsionalizatsii natsionalnykh system vyshchoi osvity: instytutsiyniy riven [Entrepreneurial competence in the context of internationalization of national higher education systems: institutional level]. *Collection of scientific works of the Uman State Pedagogical University*. Issue 3. pp. 137–149. [in Ukrainian].
4. Cherkashin, S.V. (2018). Suchasna universytetska osvita yak obiekt neoliberalnykh tekhnokratychnykh reform [Modern university education as an object of neoliberal technocratic reforms]. *Pedagogy of creative personality formation in higher and secondary schools*. No. 60, Vol. 2. pp. 196–201. [in Ukrainian].
5. Brienza, C. (2016). Degrees of (self-) exploitation: Learning to labor in the neoliberal university. *Journal of Historical Sociology*. Vol. 29 (1). pp. 92–111. [in English].
6. Cheng, M. (2017). Reclaiming quality in higher education: A human factors approach. *Quality in Higher Education*. Vol. 23 (3). pp. 1–30. [in English].
7. Friedman, Milton (1951). "Neo-Liberalism and its Prospects". *Farmand*. pp. 89–93. [in English].
8. Giroux, H.A. (2017). The Terror of Neoliberalism. Authoritarianism and the Eclipse of Democracy. London; New York: Routledge, p. 114. [in English].
9. Hayek, F. (1982). Law, Legislation and Liberty, Vol. 2. The Mirage of Social Justice. Routledge, p. 58. [in English].
10. Maisuria, A. & Cole, M. (2017). The neoliberalization of higher education in England: An alternative is possible. *Policy Futures in Education*. Vol. 15 (5). pp. 2–619. [in English].
11. Mises, L. von. The Historical Setting of the Austrian School of Economics. Arlington House, 1969, reprinted by the Ludwig von Mises Institute, 1984, p. 10. [in English].
12. Raaper, R. & Olssen, M. (2016). Neoliberalization of higher education and academic lives: An interview. *Policy Futures in Education*. Vol. 14 (2). pp. 47–163. [in English].
13. Standing Guy (2011). The Precariat: The New Dangerous Class. London: Bloomsbury Academic. 198 p. [in English].
14. Taylor, A. (2017). Perspectives on the university as a business: The corporate management structure, neoliberalism and higher education. *Journal for Critical Education Policy Studies*. Vol. 15 (1). pp. 8–135.
15. Vicars, M. (2019). When all hope is gone: Truth, lies and make believe. In: Bottrell Manathunga DC (Eds). *Resisting neoliberalism in higher education. Vol. 1: Seeing Through the Cracks (Palgrave Critical University Studies)*. pp. 3–96. [in English].

Стаття надійшла до редакції 17.02.2023

